

„I NIE WÓDŹ NAS NA POKUSZENIE”

OJCZE NASZ JAKO ZAPYTANIE O NASZ OBRAZ BOGA I NASZĄ MOWĘ O DIABLE

«AND LEAD US NOT INTO TEMPTATION». THE LORD’S PRAYER, GOD AND THE DEVIL

Abstract

The article takes a position on the recent debate on the sixth request of the Lord’s Prayer «et ne inducas nos in tentationem». It is shown that the German translation «und führe uns nicht in Versuchung» (Catholic standard translation, Lutheran Bible) is literally and factually correct. Behind the criticism of Pope Francis on the German translation stands a dualistic appearing view of the relationship between God and the devil, which is incompatible with biblical understanding. For it is God who tests Abraham, it is God who allows the devil to try Job, it is God who leads Jesus into the wilderness to be tempted by the devil. With the sixth petition we ask God that the trials and temptations in our lives should not be too difficult, that we should be able to bear them, and that God may redeem us from evil – so the seventh request of the Lord’s Prayer.

Keywords: doctrine of God, biblical theology, prayer, evil

Streszczenie

Artykuł zajmuje stanowisko w sprawie niedawnej debaty na temat szóstej prośby Modlitwy Pańskiej «et ne inducas nos in tentationem». Wykazano, że niemieckie tłumaczenie «und führe uns nicht in Versuchung» (standardowe tłumaczenie katolickie, Biblia luterkańska) jest dosłownie i faktycznie poprawne. Za krytyką papieża Franciszka na temat niemieckiego tłumaczenia stoi dualistyczny pogląd na relację między Bogiem a diabłem, który jest

niezgodny z rozumieniem biblijnym. Albowiem to Bóg testuje Abrahama, to Bóg pozwala diabłu wypróbować Hioba, to Bóg prowadzi Jezusa na pustynię, aby był kuszony przez diabła. W szóstej prośbie prosimy Boga, aby próby i pokusy w naszym życiu nie były zbyt trudne, abyśmy mogli je znieść i aby Bóg nas odkupił od zła – tak jak to jest w siódmej prośbie modlitwy Pańskiej.

Słowa kluczowe: doktryna o Bogu, teologia biblijna, modlitwa, zło

Ojciec nasz jest podstawową modlitwą, jaką Jezus nauczył modlić się swoich uczniów (Mt, 6,9-13; Łk 11,1-4). Dlatego też nazywa się modlitwą Pana (*Gebet des Herrn*) lub Modlitwą Pańską (*Oratio Dominica*). Składa się ona z siedmiu różnych prośb. Jako szczególnie trudna odczuwana jest prośba szósta: „i nie wódź nas na pokuszenie” – tak tłumaczy katolickie wspólne tłumaczenie, jak i Biblia Lutera: καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν (Mt 6, 13a)¹, Wulgata: *et ne inducas nos in tentationem*, a Cyprian z Kartaginy (około 200/201-258) cytuje starsze ujęcie: *ne patieris non induci in temptationem*². Już Marcjon (około 85–160) rozumiał szóstą prośbę *Ojciec nasz* w sensie: „nie dopuść, abyśmy ulegli pokusie”³.

W Łk 11,4 szósta prośba jest przekazana bez dopełniającej prośby ἀλλὰ ῥῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ (Mt 6, 13b), *Didache* podobnie jak Mt 6,9-13 ma dłuższe ujęcie. Ostatnia prośba jest liczona jako siódma, ale należy bardzo ściśle do prośby szóstej.

¹ Do problematyki egzegezy zob.: Ulrich Luz, *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 1–7)*, Zürich – Düsseldorf – Neukirchen/Vluyn 2002, s. 453–455; François Bavon, *Das Evangelium nach Lukas (Łk 9, 51 – 14, 35)*, Zürich-Düsseldorf-Neukirchen/Vluyn 1996, s. 136n. Kilkanaście książek porusza problematykę *Ojciec nasz*, między innymi: Eduard Lohse, *Vater unser. Das Gebet der Christen*, Darmstadt 2009; Gerhard Lohfink, *Das Vaterunser, neu ausgelegt*, Stuttgart 2013; Hubert Frankemölle, *Vater unser – Awinu. Das Gebet der Juden und Christen*, Paderborn – Leipzig 2012; Moshe Navon – Thomas Söding, *Gemeinsam Beten. Ein jüdisch-christliche Exegese des Vaterunsers*, Freiburg-Basel-Wien 2018. Od strony systematyczno-teologicznej zob.: Jürgen Werbick, *Vater unser. Theologische Meditationen zur Einführung ins Christseins*, Freiburg – Basel – Wien 2011.

² Por. Cyprian von Karthago, *De oratione Dominica* 25.

³ Por. Kurt Aland, *Synopsis Quattuor Evangeliorum*, Stuttgart 1996 (do Łk 11, 4). Cytat za Lohse, *Vater unser...*, s. 77.

Nowe katolickie tłumaczenie interpretuje prośbę: „lecz ratuj nas przed złem” („*sondern rette uns vor dem Bösen*”), miast jak dotychczas: „lecz wybaw nas od złego” („*sondern erlöse uns von dem Bösen*”). Tym samym odstępuje od tłumaczenia Biblii Lutera i ujęcia liturgicznego *Ojcze nasz*. W nowym modlitewniku (*Gotteslob* 2012/2013) i w niemieckim Mszale (1975; 1988) siódma prośba *Ojcze nasz* brzmi: „wybaw nas od złego”

W szóstej prośbie *Ojcze nasz* słowem centralnym jest *πειρασμός*. W powszechnym użyciu rozumiane jest ono w sensie próby (*Prüfung*). Hebrajskie słowo: *nsh* Septuaginta tłumaczy słowem: *πειράζειν*, jego pierwsze znaczenie brzmi: „wystawić na próbę”⁴. Pierwszy raz w tym sensie *πειράζειν* użyte jest w opowiadaniu o związaniu Izaaka: „A po tych wydarzeniach Bóg wystawił Abrahama na próbę” (Rdz 22, 1; Septuaginta: *επειράζειν*; Wulgata: *tentavit*). Niekanoniczna Księga Jubileuszy i rabinistyczny przekaz (Mishna Abot V, 2) rozróżniają dziesięć kuszeń Abrahama w tym, jako dziesiąte jest kuszenie: *śmierć ukochanej żony Sary (Jub 19,38), jako ósme i dziewiąte: niepłodność Sary i związanie Izaaka*.

Bóg Izraela wystawia na próbę nie tylko poszczególne osoby, lecz i swój lud: „Chcę ich także doświadczyć, czy pójdą za moimi rozkazami, czy też nie” (Wj 16,4). W porannej i wieczornej żydowskiej modlitwie z Talmudu Babilońskiego jest wezwanie: „Pozwól mi wytrwać przy Twoich przykazaniach i nie wiedz mnie ku występкови ani winie, ani pokusie” (Berakot 60b)⁵. Na pustyni Bóg wystawiał Izraela na próbę: „I kłócił się lud z Mojżeszem mówiąc: *‘Daj nam wody do picia!’*” (Wj 17,2). Dlatego nazwano to miejsce: Massa (kuszenie, próba) i Meriba (spór, kłótnia). Oprócz: *nsh* Biblia hebrajska używa słowo: *sût*, np.: w 1 Krn 21,1, na działanie szatana: „Powstał szatan przeciwko Izraelowi i pobudził Dawida, żeby policzył Izraela”⁶. Pojawia się ono również w opowiadaniu o Hiobie⁷

⁴ Zob. Christian Frevel, *Der Reiz der Versuchung. Anmerkungen eines Alttestamentlers zur Versuchungsbitte im Vaterunser*, w: Thomas Söding (Wyd.), *Führe uns nicht in Versuchung. Das Vaterunser in der Diskussion*, Freiburg – Basel – Wien 2018, s. 29–47.

⁵ Cytat za Frankemölle, *Vater unser – Awinu...*, s. 156.

⁶ Podkreślenie H.H.

⁷ Zob. Frevel, *Der Reiz der Versuchung...*, s. 34.

Szósta prośba *Ojcze nasz* ukazuje największą bliskość do prośby w cytowanej już żydowskiej modlitwie wieczornej i porannej: „Nie prowadź mojej stopy do gwałtu grzechu, nie wiedz mnie do gwałtu winy, ani do gwałtu pokusy, ani do gwałtu podłości” (Berakot 60b)⁸. Większość badaczy Nowego Testamentu potwierdza prawidłowość tłumaczenia Mt 6,13a: „i nie wódz nas na pokuszenie”⁹. Dyskusja toczy się jedynie o to, czy *πονηροῦ* w siódmej prośbie *Ojcze nasz* jest rodzaju nijakiego („zło”), czy rodzaju męskiego („zły”), a więc czy odnosi się do diabła¹⁰. Jest rzeczą prawie niemożliwą oddzielenie pierwszego od drugiego, ponieważ diabeł uosabia moc złego, wystawiającą nas na kuszenie. Dlatego przy tej prośbie należy mówić o diable i jego rozumieniu¹¹.

Niektórzy egzegeci uważają za prośbę *μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν* aramejski czasownik w trybie przypuszczającym¹², który „może dotyczyć aktywnego działania, jak i pasywnego przyzwolenia”¹³. Grecki tekst szóstej prośby *Ojcze nasz* wychodzi jednak z aktywnego działania Boga¹⁴, również w dalszych wszystkich pozostałych prośbach Bóg jest zawsze tym, który działa¹⁵. Czy *List Jakuba* temu jednak nie przeczy, że człowiek jest wiedziony przez Boga na pokusę? „Kto doznaje pokusy niech nie mówi, że Bóg go kusi (*πειράζομαι*). Bóg bowiem ani nie podlega pokusie ku złemu, ani też nikogo nie kusi (*πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα*). To własna pożądlivość wystawia na pokusę i nęci każdego” (Jk 1,13n)¹⁶. Mk 6,13a-b zupełnie coś innego ma na uwadze niż kuszenie przez naszą pożądlivość¹⁷.

⁸ Cytat za Frankemölle, *Vater unser – Awinu...*, s. 158.

⁹ Zob. Thomas Söding, *Vaterunser und Versuchung*, „Christ in der Gegenwart” 59 (2017), s. 365–366.

¹⁰ Dyskusja o znaczeniu zła, zob.: Lohse, *Vater unser...*, s. 83–88.

¹¹ Krytyka przedstawienia diabła, zob.: Kurt Flasch, *Der Teufel und seine Engel. Die neue Biographie*, München 2016.

¹² Zob.: Ernst Jenni, *Kausativ und Funktionsgefüge. Sprachliche Bemerkungen zur Bitte „Führe uns nicht in Versuchung“*, „Theologische Zeitschrift” 48 (1992), s. 77–88.

¹³ Luz, *Das Evangelium nach Matthäus...*, s. 454.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Zob. Lohfink, *Das Vaterunser...*, s. 99.

¹⁶ Zob. Syr 15, 11.

¹⁷ Zob. Lohfink, *Das Vaterunser...*, s. 97–99.

W prawie dwutysięcznej historii interpretacji *Oratio Dominica* zostały przedstawione jej rozmaite wersje¹⁸. Augustyn (354 – 430) dyskutuje z cytowanym przez Cypriana łacińskim ujęciem prośby, jak i ujęciem będącym bliżej tekstu greckiego (*ne inducas nos in temptationem*), przyjętym przez Wulgatę w formie lekko zmodyfikowanej¹⁹. W przypadku samej pokusy Augustyn rozróżnia między pokusami nie pochodzącymi od Boga, np. z własnych pożądliwości, oraz próbami w wierze wywoływanymi przez Boga.

Wypracowano też interpretację Mt 6,13a w duchu czasów ostatecznych. *Πειρασμός* należy rozumieć jako doświadczenie czasów ostatecznych, jak to opisuje Ap 3,10: „i ja cię zachowam od godziny próby (*ώρας τοῦ πειρασμοῦ*), która ma przyjść na cały obszar zamieszkały, by wypróbować (*πειράσαι*) tych, co mieszkają na ziemi” Paralele żydowskie temu jednak przeczą²⁰. Prośbę *Ojczy nasz* nie należy rozumieć apokaliptycznie, lecz radykalnie eschatologicznie, chodzi bowiem o wierność w naśladowaniu²¹.

Sporną prośbę należy rozumieć w kontekście pokus, na jakie Jezus został wystawiony²². Gdyż i Jezus, podobny do nas we wszystkim oprócz grzechu, był poddany pokusom: „Nie takiego bowiem mamy arcykapłana, który by nie mógł współczuć naszym słabościom, lecz doświadczonego (*πεπειρασμένον*) we wszystkim na nasze podobieństwo, z wyjątkiem grzechu” (Hbr 4,15). „W czym bowiem sam cierpiał będąc doświadczany (*πειρασθείς*), w tym może przyjść z pomocą tym, którzy są poddani próbom (*πειραζομένοις*)” (Hbr 2,18)²³.

Jak Jezus wiedziony jest na pokuszenie? Kto bierze w tym udział? Mt 4,1-11 (por. Mk 1, 12n; Łk 4, 1-2) opowiada, że Jezus przez Ducha (*πνεῦμα*) został wyprowadzony na pustynię, aby tam

¹⁸ Patrystyka zob.: Tertullian (*De oratione*), Cyprian von Karthago (*De dominica oratione*), Origenes (*Περί εὐχῆς*) und Augustinus (*Sermones 56–59; De sermone Domini in monte*).

¹⁹ Zob. Augustinus, *De dono perseverantiae* VI, 12.

²⁰ Zob. Luz, *Das Evangelium nach Matthäus...*, s. 453.

²¹ Zob. Frankemölle, *Vater uns – Awinu...*, s. 151.

²² Zob. Joseph Ratzinger, *Jesus von Nazareth I: Von der Taufe im Jordan bis zur Verkündigung*, Freiburg – Basel – Wien 2013, s. 262.

²³ Interpretacja Hebr 4, 15 zob. Knut Backhaus, *Der Hebräerbrief*, Regensburg 2009, s. 130, 182–186.

był kuszony (*πειρασθῆναι*) przez diabła (*διαβόλος*)²⁴. Kuszenie Jezusa należy do planu Bożego zbawienia. W ogrodzie Getsemani Jezus przeżywa wewnętrzną pokusę. Zwraca się do Piotra, jak i do obu synów Zebedeusza, Jakuba i Jana, z ostrzeżeniem: „Czuwajcie i módlcie się, abyście nie ulegli pokusie (*ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν*); duch wprawdzie ochoczy, ale ciało słabe” (Mt 26,41). W obu przypadkach chodzi o zagrożenie wierności Bogu. Jak pustynia, tak i ogród Getsemani, w którym Jezus się modli, jest miejscem pokusy²⁵.

Kiedy egzegeci nas zapewniają, że tłumaczenie „i nie wódź nas na pokuszenie” jest poprawne pod względem słownictwa i sensu, papież Franciszek twierdzi w jednej z audycji we włoskiej telewizji, że nie jest to „żadne dobre tłumaczenie”²⁶. Lepszym jest „i nie dopuść, abyśmy ulegli pokusie”. Tym samym pośrednio Franciszek stwierdza, że tłumaczenie Wulgaty uchodzące za autentyczne (*et ne inducas nos in tentationem*), nie jest „żadnym dobrym tłumaczeniem”²⁷. Dla papieża jest oczywistym, że Bóg nie wiedzie nas na pokuszenie, raczej jest to dziełem diabła. „Ojciec czegoś takiego nie czyni; Ojciec pomaga od razu powstać. Tym, kto wiedzie cię na pokuszenie, jest szatan”²⁸. Biskupi niemieccy wyrazili chęć zachowania „i nie wódź nas na pokuszenie”, ze względów filologicznych, teologicznych i liturgicznych, „nie ma potrzeby żadnego nowego tłumaczenia”²⁹. Również Kościół protestancki w Niemczech broni tłumaczenia szóstej prośby *Ojczy nasz*, kierującej się tekstem Lutera: „*vnd füre vns nicht in versuchung*”

Okazją papieskiej krytyki w niemieckim ujęciu szóstej prośby *Ojczy nasz* była zmiana przeprowadzona w tłumaczeniu francu-

²⁴ Dla zrozumienia Mk 1, 13 i Mt 4, 1 zob. Lohfink, *Das Vaterunser...*, s. 101.

²⁵ Zob. Robert Vorholt, *Versuchung von Anfang bis Ende. Jesus im Ringen um die Wahrheit der Gottessohnschaft*, w: Söding, *Führe uns nicht in Versuchung...*, s. 49–62.

²⁶ <https://www.katholisch.de/aktuelles/aktuelle-artikel/papst-kritisiert-deutsche-vaterunser-übersetzung> (28. November 2018).

²⁷ Autentyczność Wulgaty zob. dekret Soboru Trydenckiego DH 1506–1508.

²⁸ <https://www.katholisch.de/aktuelles/aktuelle-artikel/papst-kritisiert-deutsche-vaterunser-übersetzung> (30. November 2018).

²⁹ Zob. https://www.dbk.de/fi_leadadmin/redaktion/diverse_downloads/presse_2018/2018-010a-Vaterunser-StR-Stellungnahme.pdf (30. November 2018).

skim. Do tej pory prośba brzmiała: „*ne nous soumetts pas à la tentation*” (nie poddaj nas kuszeniu), a teraz brzmi: „*et ne nous laisse pas entrer en tentation*” (i nie pozwól nam ulec pokusie). Takie ujęcie jest w języku hiszpańskim („*ne nos dejes caer en la tentacion*”), i portugalskim („*no nos dexes cair em tentação*”). Wkrótce ma być też wprowadzone w języku włoskim.

W języku angielskim w niektórych kościołach, odwołując się do Ap 3, 10, eksperymentuje się z ujęciem „*save us from the time of trial*” (i broń nas przed godziną sądu), zamiast: „*and lead us not into temptation*”. W związku z tym Thomas Söding, badacz Nowego Testamentu, pisze: „Te ujęcia nie są tłumaczeniami. One krążą wokół prośby, ale jej nie dotyczą”³⁰. One lekceważą *Ojcze nasz*³¹, banalizują Modlitwę Pańską³². Błędne są tłumaczenia „zachowaj nas od pokuszenia”, lub „nie opuść nas w pokusie”, ponieważ zostaje w nich zerwana łączność Boga i pokusy. Bóg nie powinien mieć nic wspólnego z pokusą.

Tak też rozstrzyga Franciszek opowiadając się za tłumaczeniem „i nie pozwól, abyśmy ulegli pokusie”. Przez to jednak nie zachowuje kompleksowości obrazu Boga w Starym i Nowym Testamencie³³. Co przez to zyskuje? Przecież w dalszym ciągu pozostaje Bóg pozwalający diabłu, aby nas kusił³⁴. Kiedy papież mówi, że diabeł jest czymś więcej niż „mitem, reprezentacją, symbolem, wyrażeniem językowym, czy ideą”³⁵, że nie jest żadną

³⁰ Thomas Söding, *Vorwort*, w: Tenże. (Wyd.), *Führe uns nicht in Versuchung...*, s. 8.

³¹ Söding, *Vaterunser und Versuchung...*, s. 365.

³² Zob. Julia Knop, *Gottverlassen. Wider die Verharmlosung und Banalisierung des Vaterunser*, w: Söding, *Führe uns nicht in Versuchung...*, s. 97–110.

³³ Zob. Marlies Gielen, „*Und führe uns nicht in Versuchung*“ *Die 6. Vater-Unser-Bitte – eine Anfechtung für das biblische Gottesbild*, „*Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft*“ 89(1998), s. 201–216, tutaj s. 215.

³⁴ Jürgen Kaube, *Heilige Einfalt. Papst Franziskus möchte das Vaterunser umtexten lassen*, F.A.Z vom 9. Dezember 2017: „Kto jeszcze nie odpadł, ten może ulec pokusie uczynić to teraz: odpaść nie od wiary, lecz od mądrości jej najwyższego reprezentanta. Papież każe na nowo przetłumaczyć *Ojcze nasz*. Nie podoba mu się prośba „nie wódz nas na pokuszenie, ale nas zbaw ode złego” Papież zakomunikował, że Bóg nie wodzi na pokuszenie. Coś takiego robi tylko szatan. Właściwym jest prosić Boga, aby nie popaść w pokusę. Sancta simplicitas, trzymać się łaski. Na czym polegałaby zatem różnica między „nie wódz nas na pokuszenie” a „nie pozwól nam ulec w pokusie”?

³⁵ Franziskus, *Predigt am 11. September 2018 in Domus Sancta Marthae*.

„rozmytą rzeczą”³⁶, lecz realną mocą, to brzmi to bardzo po katolicku, tak również nauczali Jan Paweł II (1978-2005) i Benedykt XVI (2005-2013). Franciszek czyni z diabła przeciwnika równego Bogu, wszędzie – w świecie i w Kościele – wprowadzającego swój zamęt, zakładającego swoje sidła. Chrześcijańskie życie traktuje papież jako ciągłą walkę przeciw diabłu.

Również za skandale nadużyć, wstrząsające dzisiaj Kościołem katolickim aż po same fundamenty, papież Franciszek czyni odpowiedzialnym szatana. W tych czasach „wystąpił wielki oskarżyciel przeciw biskupom”, aby odsłonić grzechy, „aby każdy mógł je widzieć, ale przede wszystkim, aby szokować lud skandalami”³⁷. Kościół „musi być zachowany przed atakami złego, wielkiego oskarżyciela i jednocześnie musi być coraz bardziej świadom swoich grzechów, błędów, popełnionych w teraźniejszości i przeszłości nadużyć”³⁸.

W walce przeciw diabłu papież Franciszek poleca modlitwę za wstawiennictwem archanioła Michała (Ap 12,7-9): „Michale Archaniele, broń nas w walce. Przeciw niegodziwości i zasadzkom złego ducha bądź nam obroną”³⁹. W piśmie skierowanym do ludu Bożego (20 sierpnia 2018) z powodu nadużyć w Kościele katolickim papież zaklina wiernych do walki z diabłem. Jako oręż w walce poleca: pokutę, post i modlitwę⁴⁰. W obecnej sytuacji można ulec pokusie stracenia zaufania do Kościoła, mieć wątpliwości co do wiary. Miast zobowiązać biskupów, którzy zawiedli, do modlitwy, to papież Franciszek daje dobre rady wiernym, w jaki sposób mogą się przeciwstawić działaniu diabła.

Próba wyjaśnienia nadmiernej retoryki papieskiej dotyczącej diabła jego jezuickim duchem nie jest przekonująca⁴¹, gdyż Fran-

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tenże, *Predigt am 29. September 2018 in Domus Sanctae Marthae*.

⁴⁰ Zob. Tenże, *Schreiben an das Volk Gottes (20. August 2018)*.

⁴¹ Klaus Mertes SJ, *Vernunft des Herzens. Der Papst, der Teufel und die Unterscheidung der Geister*, w: Helmut Hoving, „Stimmen der Zeit“ 143 (2018), s. 166–172, przypisuje papieskiej retoryce diabła „drugą naiwność“ (Paul Ricoeur), będącą wyrazem „dojrzałej religijnej świadomości“ Retorykę obcą nie tylko wierzącym tłumaczy Mertes centralnym znaczeniem w ćwiczeniach ignacjańskich rozróżnianiem duchów, „dobrego ducha” i „złego ducha” W Cezarei Filipowej Piotr próbował powstrzymać Jezusa przed wejściem na Jego drogę

ciszek wyraźnie przekracza przedstawienie „dwóch chorągwi”, względnie: dwóch obozów ukazanych przez Ignacego Loyolę (1491–1556)⁴². Mowa Franciszka o Bogu i diable ma dualistyczny wymiar: diabeł jest szkicowany jako niezależna ciemna, przeciwna Bogu moc, aby ukazać kochanego Ojca w niebie jako pomoc w potrzebie w jeszcze bardziej jasnym świetle. Protestancka teolog Izolda Karle mówi o dualizmie, który nie jest do pogodzenia z biblijnym monoteizmem⁴³.

Któż inny jak Bóg kazał Abrahamowi związać Izaaka, syna obietnicy (Rdz 22)? Któż inny jak sam Bóg wystawił na pustyni Izraela na próbę (Pwt 8,2; Wj 20,20, kto udzielił wolności diabłu, aby sprawdzić bojaźń Bożą Hioba (Hi 1,6-12)? Któż inny jak Bóg, Jezusa, który nazywał Go swoim Ojcem, zaprowadził na pustynię, miejsce kuszenia (Mt 4,1; Mk 1,12; Łk 4,1) i tam zezwolił na kuszenie przez diabła? I któż inny ostatecznie jak nie Bóg dał do picia swemu Synowi kielich cierpienia (Mt 20,22; Łk 22,42)? Przeciw dualizmowi Boga i diabła wypowiada się nie tylko opowiadanie o Hiobie: diabeł nie pojawia się w nim jako samodzielna, skierowana przeciw Bogu siła. W swoim działaniu pozostaje on w zależności od Boga, wyznaczającego mu granice działania, na życie Hioba nie może „podnieść ręki” (Hi 1, 12). Przeciw dualizmowi Boga i diabła przemawiają również kuszenia Jezusa.

Szósta prośba *Ojczy nasz* jest przede wszystkim pytaniem o nasz obraz Boga. Nigdzie Biblia nie zwalnia Boga z Jego odpowiedzialności za kuszenie, tak w Starym jak i Nowym Testamencie. Bóg nie jest mocą prowadzącą do zła, jest doświadczany jako Bóg – prowadzący bezpośrednio, lub pośrednio – do kusze-

cierpienia. Jezus dostrzegł w tym dzieło szatana, dlatego tak ostro gani Piotra: „Zejdź mi z oczu, szatanie, bo nie myślisz o tym, co Boże, ale o tym, co ludzkie” (Mk 8, 33). Mertes przypuszcza, że „brak odpowiedzi papieża Franciszka na tak-nie-pytania kardynałów, pochodzi z porównywalnej sytuacji rozróżniania duchów”

⁴² Zob. Ignatius von Loyola, *Geistliche Übungen*. Przekład z hiszpańskiego Peter Knauer, Würzburg 1998, s. 73–76.

⁴³ Zob. Isolda Karle, *Beten in der Gotteskrise. Die seelsorgliche Kraft des Vaterunsers*, w: Söding, *Führe uns nicht in die Versuchung...*, s. 151–170, tutaj s. 152. – zarzut dualizmu zobacz również: Söding, *Vaterunser und Versuchung...*, s. 365.

nia⁴⁴. W kuszeniach bierze udział, w biblijnym rozumieniu, kilku aktorów: Bóg, wiodący nas na pokuszenie, lub wystawiający nas na próbę, szatan, obdarzony przez Boga wolnością kuszenia człowieka. A że wielu ma trudności z szóstą prośbą *Ojczy nasz* to wynika z tego, że nie widzą różnicy między „wodzeniem na pokuszenie” i „kuszeniem”

Patrząc na paradygmaty Starego Testamentu rozróżniono: wystawienie na próbę, kuszenie i dojrzewanie, przy czym człowiek sprawiedliwy nie jest grzesznikiem, wiedzionym na pokuszenie⁴⁵. Przykładem wystawienia na próbę jest Abraham, kuszenia przez szatana – Hiob. Dojrzewanie jest – biblijnie rozumiane – kuszeniem prowadzącym do umocnienia w wierze, w tym sensie człowiek modlący się może nawet prosić, aby Bóg go wypróbował, wybadał jego nerki i serce (zob. Ps 26, 2; 139, 23).

Szosta prośba nie ma na uwadze próby moralnej, nie chodzi w niej o dojrzewanie, raczej o kuszenie takie, jakie Jezus przeżył na pustyni i później oraz na jakie zostali wystawieni Jego uczniowie⁴⁶. Dlatego błędem byłoby *πειρασμός*, w Mt 6, 13a tłumaczyć jako „próba”⁴⁷. Chodzi o kuszenie, w którym zło i kłamstwo mają taką moc, że jesteśmy kuszeni, aby stracić nasze zaufanie do Boga i na koniec naszą wiarę. Łaska może zostać, jak to pokazują po części piekielne pokusy przeżywane przez niektórych świętych, zaciemniona⁴⁸. Bóg, przeżywany wcześniej jako pełen bliskości, może okazać się Bogiem milczącym⁴⁹. Stoi to w wyrażonym przeciwieństwie do obrazu Boga delikatnego, czułego, przekazywanego dzisiaj na różny sposób w kazaniach, nabożeństwach

⁴⁴ Zob. Lohfink, *Das Vaterunser*, s. 102.

⁴⁵ Julia Knop, *Vater, führe uns nicht in Versuchung? Dogmatische Implikationen einer schwierigen Vaterunser-Bitte*, „Theologie und Philosophie“ 87 (2012), s. 376–395, tutaj: s. 383–385.

⁴⁶ Niebezpieczeństwo odpadnięcia od wiary przez pokusę, zob. Łk 8, 13; 22, 31.

⁴⁷ Marc Philonenko, *Das Vater unser. Vom Gebet Jesu zum Gebet der Jünger*. Tłumaczenie z francuskiego C. und K. Lehmkuhler. *Wprowadzenie* Martin Hengel, Tübingen 2002, s. 104.

⁴⁸ Pojęcia tego użył Peter Strasser, *Dunkle Gnade. Willkür und Wohlwollen*, München 2007.

⁴⁹ Świadcami takich doświadczeń byli: Reinhold Schneider, Reiner Maria Rilke, Dietrich Bonhoeffer, zob. Knop, *Vater, führe uns nicht in Versuchung?*, s. 388–391.

i katechezie. Istnieje coś takiego, co można nazwać: ciemnymi stronami Boga⁵⁰.

W szóstej prośbie *Ojcze nasz* chodzi o wypróbowanie naszej wolności. Prośby tej nie można zrozumieć bez realności zła, które weszło w świat przez człowieka oraz możliwości kuszenia człowieka⁵¹. Jeśli w wolnym tłumaczeniu chcielibyśmy osłabić prośbę, to pozostałaby jedynie odpowiedzialność Boga za to, że jesteśmy kuszeni. „Alternatywą byłby ukryty lub manifestowany dualizm Boga i złych mocy, lub Boga i stworzenia”⁵².

Ojcze nasz nie wyjaśnia dlaczego istnieje zło, kuszenia i próba wiary, tak samo jak nie wyjaśnia dlaczego jest niesprawiedliwość, wina i nędza⁵³. *Ojcze nasz* nie jest racjonalną teodyceą, lecz modlitwą. Kiedy odmawiamy *Ojcze nasz*, czynimy to w nadziei, że Bóg, kiedy będziemy poddani próbie lub wiedzeni na kuszenie, nie pozwoli na więcej niż możemy to znieść. Taką nadzieję wyrażają słowa Apostoła Pawła: „Pokusa nie nawiedziła was większa od tej, która zwykła nawiedzać ludzi. Wierny jest Bóg i nie dozwoli was kusić ponad to, co potraficie znieść, lecz zsyłając pokuję, równocześnie wskaże sposób jej pokonania, abyśmy mogli przetrwać” (1 Kor 10,13).

W tym sensie rozumiał szóstą prośbę Hieronim (347-420): „*ne inducas nos in temptationem quam ferre non possumus*“ (i nie wiedz nas na pokuszenie, którego nie potrafimy znieść)⁵⁴. Syryjska liturgia Jakuba każe kapłanowi na zakończenie *Ojcze nasz* modlić się: „Tak Panie, nasz Boże, nie wiedz nas na pokuszenie, którego nie jesteśmy w stanie znieść, lecz razem z pokusą daj wyjście, byśmy mogli się ostać i wybaw nas od złego”⁵⁵. W czasie pokusy, mamy nadzieję, Bóg dochowa swych obietnic i wierności. „Wie Pan, jak pobożnych wyrwać z doświadczenia” (2 P 2, 9).

⁵⁰ Zob. Walter Dietrich – Christian Link, *Die dunklen Seiten Gottes*, Bd. 1: *Willkür und Gewalt*, Neukirchen/Vluyn 1995; Bd. 2: *Allmacht und Ohnmacht*, Neukirchen/Vluyn 2007; Ulrich Berges, *Die dunklen Seiten des guten Gottes. Zu Ambiguitäten im Gottesbild JHWHs aus religions- und theologiegeschichtlicher Perspektive*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2013.

⁵¹ Zob. Knop, *Vater, führe uns nicht in Versuchung?*, s. 391.

⁵² Tamże, s. 385.

⁵³ Zob. Söding, *Vaterunser und Versuchung*, s. 366.

⁵⁴ Cytat za: Lohse, *Vater unser...*, s. 77.

⁵⁵ Cytat za: Lohfink, *Das Vaterunser...*, s. 102.

Kiedy odmawiamy *Ojciec nasz*, to prosimy, aby doświadczenia i pokusy w naszym życiu nie były zbyt ciężkie i aby Bóg raczył nas wybawić od złego (2 Tm 4, 18)⁵⁶.

Przetłumaczył z niemieckiego ks. Jerzy Machnacz

Nota o Autorze: Helmut Hoving, urodzony w 1956 roku w Meppen w Niemczech. Diakon Kościoła Rzymskokatolickiego, żonaty, ojciec dwójki dzieci. W latach 1976–1982 studiował filozofię, teologię i pedagogikę na Westfälische Wilhelms-Universität w Münster. W roku 1989 obronił z wyróżnieniem rozprawę doktorską, za którą otrzymał nagrodę Karla Rahnera. Habilitował się w roku 1995. Obecnie jest profesorem dogmatyki i liturgiki na Uniwersytecie Alberta Ludwiga we Fryburgu Bryzgowijskim. E-mail: helmut.hoving@theol.uni-freiburg.de.

⁵⁶ Zob. Ratzinger, *Jesus von Nazareth I...*, s. 265.

Bibliografia

- Aland K., *Synopsis Quattuor Evangeliorum*, Stuttgart 1996.
- Augustinus, *De sermone Domini in monte*.
- Augustinus, *De dono perseverantiae* VI, 12.
- Backhaus K., *Der Hebräerbrief*, Regensburg 2009.
- Bavon F., *Das Evangelium nach Lukas (Łk 9, 51 – 14, 35)*, Zürich-Düsseldorf-Neukirchen/Vluyn 1996.
- Berges U., *Die dunklen Seiten des guten Gottes. Zu Ambiguitäten im Gottesbild JHWHs aus religions- und theologiegeschichtlicher Perspektive*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2013.
- Cyprian von Karthago, *De dominica oratione*.
- Cyprian von Karthago, *De oratione Dominica*.
- Dietrich W., Link C., *Allmacht und Ohnmacht*, Neukirchen/Vluyn 2007.
- Dietrich W., Link C., *Die dunklen Seiten Gottes, Bd. 1: Willkür und Gewalt*, Neukirchen/Vluyn 1995.
- Flasch K., *Der Teufel und seine Engel. Die neue Biographie*, München 2016.
- Frankemölle H., *Vater unser – Awinu. Das Gebet der Juden und Christen*, Paderborn – Leipzig 2012.
- Franziskus, *Predigt am 11. September 2018 in Domus Sancta Marthae*.
- Franziskus, *Predigt am 29. September 2018 in Domus Sanctae Marthae*.
- Franziskus, *Schreiben an das Volk Gottes (20. August 2018)*.
- Frevel C., *Der Reiz der Versuchung. Anmerkungen eines Alttestamentlers zur Versuchungsbitte im Vaterunser*, w: Thomas Söding (Wyd.), *Führe uns nicht in Versuchung. Das Vaterunser in der Diskussion*, Freiburg – Basel – Wien 2018, s. 29–47.
- Gielen M., „*Und führe uns nicht in Versuchung*“ Die 6. Vater-Unser-Bitte – eine Anfechtung für das biblische Gottesbild, „*Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft*“ 89(1998), s. 201–216.
- Ignatius von Loyola, *Geistliche Übungen*, Würzburg 1998.
- Jenni E., *Kausativ und Funktionsgefüge. Sprachliche Bemerkungen zur Bitte „Führe uns nicht in Versuchung“*, „*Theologische Zeitschrift*“ 48 (1992), s. 77–88.
- Karle I., *Beten in der Gotteskrise. Die seelsorgliche Kraft des Vaterunser*, w: Thomas Söding (Wyd.), *Führe uns nicht in Versuchung. Das Vaterunser in der Diskussion*, Freiburg – Basel – Wien 2018, s. 151–170.
- Kaube J., *Heilige Einfalt. Papst Franziskus möchte das Vaterunser umtexten lassen*, F.A.Z vom 9. Dezember 2017.
- Knop J., *Gottverlassen. Wider die Verharmlosung und Banalisierung des Vaterunser*, w: Thomas Söding (Wyd.), *Führe uns nicht in*

- Versuchung. Das Vaterunser in der Diskussion*, Freiburg – Basel – Wien 2018, s. 97–110.
- Knop J., *Vater, führe uns nicht in Versuchung? Dogmatische Implikationen einer schwierigen Vaterunser-Bitte*, „Theologie und Philosophie“ 87 (2012), s. 376–395.
- Lohfink G., *Das Vaterunser, neu ausgelegt*, Stuttgart 2013.
- Lohse E., *Vater unser. Das Gebet der Christen*, Darmstadt 2009.
- Luz U., *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 1–7)*, Zürich – Düsseldorf – Neukirchen/Vluyn 2002.
- Mertes K., *Vernunft des Herzens. Der Papst, der Teufel und die Unterscheidung der Geister*, w: Helmut Hoping, „Stimmen der Zeit“ 143 (2018), s. 166–172.
- Navon M., Söding T., *Gemeinsam Beten. Ein jüdisch-christliche Exegese des Vaterunsers*, Freiburg-Basel-Wien 2018.
- Philonenko M., *Das Vater unser. Vom Gebet Jesu zum Gebet der Jünger*, Tübingen 2002.
- Ratzinger J., *Jesus von Nazareth I: Von der Taufe im Jordan bis zur Verklärung*, Freiburg – Basel – Wien 2013.
- Söding T., *Vaterunser und Versuchung*, „Christ in der Gegenwart“ 59 (2017), s. 365–366.
- Strasser P., *Dunkle Gnade. Willkür und Wohlwollen*, München 2007.
- Tertullian, *De oratione*.
- Vorholt R., *Versuchung von Anfang bis Ende. Jesus im Ringen um die Wahrheit der Gottessohnschaft*, w: Thomas Söding (Wyd.), *Führe uns nicht in Versuchung. Das Vaterunser in der Diskussion*, Freiburg – Basel – Wien 2018, s. 49–62.
- Werbick J., *Vater unser. Theologische Meditationen zur Einführung ins Christseins*, Freiburg – Basel – Wien 2011.